

*Калманова Б.Б., Арсиева Ч.Б.***БАЛА БАКЧАДА БАЛДАРДЫН СӨЗҮН ӨСТҮРҮҮ БОЮНЧА
ТАРБИЯЧЫНЫН ИШ-АРАКЕТТЕРИ***Калманова Б.Б., Арсиева Ч.Б.***РАБОТА ВОСПИТАТЕЛЯ ПО РАЗВИТИЮ РЕЧИ ДЕТЕЙ В ДОШКОЛЬНЫХ
ОБРАЗОВАТЕЛЬНЫХ УЧРЕЖДЕНИЯХ***B.B. Kalmanova, Ch.B. Arsiyeva***TUTOR'S ACTIONS ON THE DEVELOPMENT OF SPEECH
OF CHILDREN IN THE KINDERGARTEN**

УДК: 373.2

Бала бакчада балдардын сөз байлыктарын өстүрүү иш-аракеттери актуалдуу маселелерден болуп саналат. Сөз өстүрүү боюнча иш-аракеттер бир эле учурунда эле эмес бардык иш-аракеттерде жүргүзүлүшү зарыл. Анткени бардык иш-аракеттерде (оюн, окуу, эмгек иш-аракеттери) сөз каражаттары менен коптолот. Кандай иш-аракеттер болбосун негизги көңүл балдардын сөз байлыктарын өстүрүүгө, тыбыштарды туура айтырууга, сөздөрдүн туура, сабаттуу түзүлүшүнө, диалогдук жана монологодук тилдин калыптанышуусуна, көркөм адабияттар менен тааныштырууга, мектепке барууга даярдоого бурулушу керек. Бул милдеттердин баарын ишке ашыруу үчүн дидактиканын принциптерине басым жасайбыз. Ошентип, бала бакчада балдардын сөзүн өстүрүү боюнча иш-аракеттерди жүргүзүүдө сөз өстүрүү боюнча түзүлгөн программага терең анализ жүргүзүү менен аларды практикада колдоно билүү зарыл.

Негизги сөздөр: бала бакча, сөз, өнүктүрүү, тил, сабаттуулук, тарбиялоо, диалог, монолог, көркөм адабияттар.

Развитие словарного запаса у детей в дошкольных образовательных учреждениях является одной из актуальных проблем. Работа по развитию речи должна проводиться не только во время занятия, но и всех действиях детей. Так как все действия детей (игры, занятия, труд) сопровождают слова. Но какими бы не были действия, основное внимание должно уделяться на развитие речи, правильному произношению звуков, правильному и грамотному составлению слов, формированию диалогической и монологической речи и подготовке к школе. Для реализации всех этих обязанностей основной акцент делаем на принципы дидактики. Таким образом, при проведении работы по развитию речи в дошкольных учреждениях необходимо уметь глубоко анализировать программу по развитию речи и применять ее на практике.

Ключевые слова: детский сад, слово, развитие, язык, грамотность, воспитание, диалог, монолог, художественная литература.

Children in kindergarten vocabulary building activities relevant issue. Actions on the cultivation of the same class (in the trade), but also all the activities must be carried out. For

all activities (games, education, labor activity) is accompanied by the media. The main focus of the activities of any of them to the children's vocabulary, sounds, words, literate structure, shaped the language of dialogue and monologue, introduce them to literature, art, and should be taken to prepare to go to school. It will focus on the principles for the implementation of all the tasks in didactics. Thus, the development of kindergarten children in the process of working on the building to conduct in-depth analysis of the program and the ability to use them in practice.

Key words: kindergarten, word, development, language, literacy, education, dialogue, monologue, fiction.

Орус окумуштуусу Е.И. Тихеева белгилегендей: «Сөз аркылуу баланын аң-сезиминин мазмуну, так ой-жүгүртүү жөндөмү, ойлоо баалуулуктары, түшүнүктөрү жана чыгармачылык жөндөмдүүлүктөрү калыптанат. Сөз болбосо тилдин баалуулугу да мааниси да жоголот. Сөз өстүрүүнү төмөндөгүдөй иш-аракеттерге бөлүп карайбыз:

1. Сөздүктү өнүктүрүү.
2. Тилдин сабаттуу түзүлүүсүн калыптандыруу. Сөздүк – бул тилдин курулуш материалы болуп саналат. Сабат сөздөрдүн өзгөрүү нормаларын жана сүйлөм түзүү жолдорун көрсөтөт. Ошондой эле сөздөрдү түзүү жана өзгөртүүчү тилдин конструктивдик моделин аныктайт.
3. Маданий тыбыштык тилди тарбиялоо. Бала эң алгач тилдин тыбыштык түзүлүшүн өздөштүрүүсү, тыбыштарды туура айта билүүсү керек. Алар тыбыштарга жана сөздөрдүн айтылыштарына негизделет. Тилдик мамилелешүүдө балага маданий жүрүм-турумдарга үйрөтүү эң маанилүү (сүйлөшүп жаткан адамга жагымдуу тондо сүйлөп, көз караш жана көңүл буруу позасы, өзүн алып жүрүү манераларына тарбиялоо зарыл). Сүйлөө тилинин сапаты – бул көркөмдүүлүгүндө. Мектепке чейинки курактагы балдарда мындай адаттарды жана жөндөмдүүлүктөрдү тарбиялоо жеңилге турат.
4. Сүйлөшүү тилин (диалог) калыптандыруу: балдарды уга билүү жана алардын сүйлөгөндөрүн сү-

рөп колдоо, суроолоруна жооп берип, өзү да ага суроо берүүсү. Байланыштуу сүйлөшүү тилинин деңгээли баланын сөз байлыгына тилинин сабаттуу түзүлүүсүнө карата болот. Сүйлөшүүдө өзүн токтоо кармап, сүйлөшүп жаткан адамын угуу менен өзүн маданий алып жүрүүсү керек.

5. Айтып берүүгө үйрөтүү (монологдук тил). Монологдук тилди өнүктүрүү балдарды мектепке даярдоодо эң маанилүү. Ойлоо, ойлоонун сапаттары байланыштуу тилдин калыптанышына шарт түзөт. Айтып берүүдө баланын сөз байлыгы, сүйлөмдөрдүн түзүлүшү, мазмуну канчалык деңгээлде экенин байкалат. Мектепке чейинки курактагы балдар оозеки чыгармаларды угуу менен эле чектелбестен, кыска аңгемелерди кайра айтып берүүгө да үйрөнүшөт. Ошондой эле өздөрү да чакан аңгемелерди өз алдынча чыгармачылык менен түзүшөт.

6. Көркөм адабияттар менен тааныштыруу (Ознакомление с художественной литературой). Мектепке чейинки курактагы балдар, балдар адабиятындагы чыгармалар менен таанышышат. Тарбиячы балдарды көркөм адабияттарды угууга жана түшүнүүгө үйрөтөт. Андагы каармандар жөнүндө айтып берүү жөндөмүн өстүрүү керек. Балдар чакан саптан турган ырлардын маанисин түшүнүп эсине тутуп, көркөм айтып берүүгө үйрөнүүсү зарыл. Тарбиячы балдарды көркөм чыгармаларга кызыктырып, эстетикалык сезимдерин ойготуп, кооздукту, сулуулукту сүйүүгө тарбиялайт.

7. Балдарды мектепке даярдоодо сабаттуулукка үйрөтүү.

Бала бакчада баланын сөзүн өстүрүү боюнча бардык педагогикалык иш-аракеттер баланы мектепке даярдоого, оозеки тилде туура сүйлөөгө, башкаларды уга билүүгө, сөздүн маанисин түшүнө билүүгө, керек учурда сүйлөөдөгү өз катасын же башкалардын катасын ондоого багытталган. Балдарды мектепке даярдоодо сабаттуулукка үйрөтүү иштери максаттуу түрдө жогорку жана мектепке даярдоо группаларын балдарында жүргүзүлөт.

Ошентип, балдардын сөзүн өстүрүүнүн жети милдетине токтолдук. Бул милдеттердин көпчүлүгү бала бакчанын бардык эле группаларында колдонулат. Болгону ар бир курактын жаш курак өзгөчөлүктөрүн эске алуу менен жүргүзүлөт. Ар бир көрсөтүлгөн милдет окутуп үйрөтүүчү жана тарбиялык мүнөздө иш алып барат. Сөз өстүрүү процессинде акыл-эс сапаттары өстүрүү, нравалык, эстетикалык сапаттарга тарбиялоо милдеттерин да өз ичине камтыйт. Ар бир милдеттин мазмунуна жараша өзүнүн жекече ойлонулган методдору жана приемдору бар.

Балдардын сөзүн өстүрүүнүн программасы айлана-чөйрө жөнүндө билгендерин, ал боюнча сөз

байлыктарынын көлөмүн, тилдик көндүмдөрүн өз ичине камтыйт. Ошондой эле ал боюнча тарбиялоо иштерин да аныктайт.

Мисалы, программада диалогдук тил боюнча көндүмдөрдү калыптандыруу милдеттеринде (берилген суроолорго жооп берүү жана өзү суроо берүүсү) ошол эле учурда мамилечилдик, сылыктык, токтоолук сыяктуу сапаттарды тарбиялоого да басым жасайт. Сөз өстүрүү программасы «Бала бакчада тарбиялоо программасы» сыяктуу эле илимий негизде түзүлгөн. Программанын мазмунун психологиянын башка илимдер менен биргелешүүсү түзөт, б.а. баланын инсандык ар тараптан калыптануусуна багытталган.

Сөз өстүрүү программасы дидактиканын негизги принциптерине негизделген. Алар окуу материалдарынын системалуулугу жана өз ара байланыштуулугу, анын конкреттүүлүгү жана жеткиликтүүлүгү; ойду бир жерге топтоо жана баланын тилдик көндүмдөрүн калыптандыруу. Программада бардык милдеттер жана талаптар кыскача көрсөтүлгөн. Балдардын билими жана билүүлөрү боюнча талаптар гана жалпысынан көрсөтүлгөн. Тарбиячы ар бир жалпы талаптарды конкреттештирип, өз группасынын өзгөчөлүктөрүнө ылайыкташтыруусу керек.

Программаны анализдөө үчүн болжолдуу төмөндөгүдөй суроолорго бөлсөк болот:

1. Ар бир жаш курактары боюнча сөз өстүрүүнүн милдеттери, аларды салыштыруу, татаалдаштыруу («Тарбиялоонун милдеттери» деген бөлүм боюнча).

2. Айлана-чөйрө менен тааныштыруу жана сөздүк иштер программасы. Айлана-чөйрө боюнча билгендерин кеңейтүү. Балдардын сөз байлыктарына карата коюлган талаптарды татаалдаштыруу. Программа боюнча сын атооч, сан атооч, зат атоочторду өздөштүрүп, түстү, көлөмдү, формаларды, мейкиндикти, убакытты түшүндүргөн сөздөрдү билүүлөрү керек.

3. Тыбыштык маданий тилди тарбиялоо программасы. Тыбыштарды айтуу, дикция, үндүн сапаты, көркөм тилге коюлган талаптар.

4. Сүйлөө тилине тарбиялоо программасы. Тилдик мамилелешүү көндүмдөрү.

5. Айтып берүүгө үйрөтүү программасы. Балдардын айтып берүүлөрүнүн түрлөрү жана алардын сапатын салыштыруу.

6. Көркөм адабияттар менен тааныштыруу программасы. Көркөм чыгармаларды балдардын кабыл алуулары, көндүмдөрү, жөндөмдүүлүктөрү жана китеп менен иштөөлөрү. Балдардын айтып берүү жана жаттоолору үчүн көркөм чыгармалардын санын көбөйтүп, татаалдаштырып берүү.

Демек, программанын негизги бөлүгү болгон айлана-чөйрө менен тааныштыруу бөлүмүнө кенен токтолуу зарыл. Мында балдардын ар бир жаш курагына ылайык сөз байлыктарына талаптар коюлуп, тааал сөздөрдү тактоо (түстөрдүн маанилери, көлөмдөр, формалар, мейкиндиктер, убакыттар, сандар) каралат.

Андан кийин тыбыштык маданий тилге салыштырып анализдөө иштери жүрөт.

Айтып берүүгө үйрөтүү программасында төмөнкүлөр каралат: аңгемелердин кайсы түрү кайсы кварталда берилет, айтып берүүгө болгон талаптар кандайча өзгөрүп турат, кандай сапатта.

Тилдин сабаттуу түзүлүшү боюнча программа баарынан татаалыраак. Бул иштин мазмунун терең талдоо керек.

Сүйлөшүү тилине коюлган талаптар жана көркөм адабият боюнча программа жеңилерээк. Буларды анализдөө үчүн мурда иштелип чыккан суроолор

менен өз алдынча үйрөтүүгө болот.

Адабияттар:

1. Алексеева М.М., Ушакова О.С. Взаимосвязь задач речевого развития детей на занятиях // Хрестоматия по теории и методике развития речи детей дошкольного возраста: Учебное пособие для студ. высш. и сред. пед. учеб. заведений / Сост. М.М. Алексеева, В.И. Яшина. - М., 2000. - С. 179.
2. Ушакова О.С. Развитие речи дошкольников. - М., 2001. - С. 57.
3. Балдарды мектепке даярдоо программасы. - Б., 2015.
4. 3 жаштан 6 жашка чейинки балдарды өнүктүрүү «Балалык» программасына методикалык сунуштар. - Б., 2018.
5. Мектепке чейинки курактагы балдардын сөзүн өстүрүү технологиясы. - Б., 2010.
6. Мектепке чейинки курактагы балдарды тарбиялоо, окутуу жана өнүктүрүүнүн базистик программасы. - Б., 2010.